

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ БЮДЖЕТУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Проведено аналіз ефективності процесно-орієнтованих систем бюджетування інформаційно-бібліотечної сфери закладів вищої освіти, а також визначення впливу інноваційного розвитку на підвищення продуктивності праці бібліотечних співробітників.

Проведен анализ эффективности процессно-ориентированных систем бюджетирования информационно-библиотечной сферы высших учебных заведений, а также определено влияние инновационного развития на увеличении продуктивности труда работников библиотек.

The analysis of efficiency of process-oriented systems of budgeting of higher education establishments' information-library sphere as well as determination of innovative development influence on the increase of labors productivity of librarians has been conducted.

продуктивність праці, бюджетування, бібліотеки вищих навчальних закладів, інформаційне забезпечення, трудомісткість

Інноваційні технології в умовах глобального інформаційного суспільства значно впливають на економічний розвиток країни. Це робить актуальним формування такої державної політики, яка б забезпечувала розширене відтворення об'єктивної бази наукової діяльності та незворотний вплив інновацій на прискорене економічне зростання, а також інвестування державних фінансів у розвиток науки, винахідницької діяльності, зокрема у вищі навчальні заклади (ВНЗ). Вирішення пріоритетних завдань інноваційного соціально-економічного розвитку країни неможливе без опори на освіченість суспільства, а глобальні динамічні зміни зумовлюють стратегічні завдання і визначають головні напрями оновлення і реорганізації вищої освіти в Україні, підвищення її якості й приведення у відповідність із структурою потреб ринку праці.

Отже, нагальною *проблемою* інтеграції України у світовий освітній простір є впровадження відповідної державної політики, спрямованої на поліпшення інвестиційно-інноваційного клімату й підвищення ефективності інноваційної діяльності ВНЗ.

Питання змісту фінансового менеджменту, а також основних складових процесів планування та бюджетування розглядалися багатьма науковцями. До них, зокрема, належать І.А. Бланк [1], О.Д. Василік [2], Л.А. Дробозина [3], Г.О. Крамаренко [4], Л.О. Миргородська [5], В.М. Опарін [6], О.Р. Романенко [7], І.Я. Чугунов [8] та ін. Є важливі напрацювання з питань сутності й напрямів розвитку бюджетної системи України. Водночас питання впровадження системи бюджетування за різними напрямками фінансово-господарської діяльності були і залишаються дискусійними.

Так, на думку деяких вчених [9], з метою забезпечення взаємодії науки та держави необхідним є приведення системи фінансування державних науково-освітніх організацій у відповідність до реально здійсню-

ваної ними діяльності щодо задоволення державних запитів, включаючи введення інституту незалежної позавідомчої наукової експертизи для науково-дослідних проектів; розробку процедури зміщення фінансування від базового до фінансування, що ґрунтується на цільовій та процесно-рольовій моделі. Отже, для вирішення вищезазначених завдань треба передбачити не тільки зміни освітніх процесів, але й управлінських, адміністративних, комунікативних та інших, успіх яких безпосередньо залежить від ефективного планування.

На жаль, сьогодні створенню інноваційної інфраструктури перешкоджає низка проблем, ключовою з яких є розпорошення і дублювання управлінських функцій, в тому числі у сфері освіти. В умовах постійних змін в економічному та політичному середовищі успішна діяльність закладу вищої освіти неможлива без реалізації продуманої системи управління фінансово-господарською діяльністю, базованої на стратегічному і оперативному плануванні. Для послаблення негативних наслідків світової економічної кризи фінансово-господарська діяльність ВНЗ має бути прогнозованою і ґрунтуватися як на довгострокових планах економічного й соціального розвитку (бізнес-планах), з одного боку, так і на самостійних планах формування і використання ресурсів (бюджетування) – з іншого.

Зауважимо, що у зв'язку з інтеграційними процесами національної освіти сучасне навчання формується за новою моделлю, тобто за кредитно-модульною системою. Така модель приводить до необхідності постійного підвищення рівня самоосвіти людини. Студент ВНЗ має опановувати теми під час самостійної роботи з інформаційними джерелами. Тому бібліотека, як найбільше інформаційне джерело закладу, набуває особливого значення, бо саме вона стає осередком інформаційної підтримки як викладачів, так і студентів. Одним із механізмів упровадження ефективної системи бібліотечно-інформаційного забезпечення є раціоналізація внутрішніх фінансових потоків шляхом планування та бюджетування.

Метою цієї статті є аналіз ефективності процесно-орієнтованих систем бюджетування інформаційно-бібліотечної сфери закладів вищої освіти, а також визначення впливу інноваційного розвитку на підвищення продуктивності праці співробітників бібліотек.

Аналізуючи визначення місця фінансового планування в ринковій економіці, можна зазначити, що планування – це одна з функцій управління. Отже, фінансове планування, як функція управління фінансами (фінансового менеджменту), має охоплювати весь комплекс заходів для опрацювання планових завдань та їх планомірного й цілеспрямованого втілення в життя. Переваги фінансового менеджменту в бібліотечній сфері полягають у тому, що через формалізацію та регламентацію методики бюджетування може забезпечуватися об'єктивність в управлінні бібліотекою, а розширення складових бюджету може надати йому всебічного та комплексного характеру. З огляду на це фінансове планування слід розглядати як цілеспрямовану дію на господарську діяльність в цілому з метою обґрунтування ефективності прийнятих економічних та соціальних рішень з урахуванням їх забезпеченості джерелами фінансування, оптимізації накреслених витрат і позитивних кінцевих результатів [10, с. 155].

У цьому контексті бюджетування постає як процес планування майбутньої діяльності суб'єкта господарювання і виражений системою кількісних і вартісних показників [11, с. 290]. Щодо організації процесу бюджетування, то на сьогодні існує три підходи:

- «згори – вниз» (домінує вплив вищої адміністрації);
- «знизу – вгору» (складання бюджетів починається у підрозділах);
- комбінований: «знизу – вгору / згори – вниз» (поєднує перші два підходи в різних комбінаціях).

В умовах економічної кризи та вкрай обмеженого фінансування закладів вищої освіти для розрахунків бюджетних показників найбільше використовується перший підхід. Також практичний досвід свідчить, що процес бюджетування може здійснюватися у двох напрямках [11, с. 291]:

- підготовка бюджетів окремих підрозділів (функціональних бюджетів);
- розробка стандартів витрат на окремі види діяльності.

Між цими двома напрямками існує досить тісний зв'язок: на підставі стандартів витрат складаються бюджети підрозділів (або процесів), а на підставі останніх плануються ставки (нормативи) розподілу накладних витрат.

Зазначимо, що однією з відмінностей бюджетування, як управлінської технології, від традиційного (ще за радянських часів) планування полягає в умінні визначити фінансовий стан ВНЗ в розрізі окремих процесів. Якщо для бухгалтерського обліку об'єктом діяльності є заклад в цілому, то для бюджетування й управлінського обліку об'єктом стають процеси, що відбуваються в окремих структурних підрозділах – центрах відповідальності. Саме це може дозволити менеджменту ВНЗ в умовах автономії не лише приймати обґрунтовані оперативні рішення, але й планувати і проводити майбутні внутрішні зміни, підвищуючи гнучкість та здатність адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі. Головна ж перевага процесно-рольової моделі планування полягає, насамперед, у тому, що в межах бюджету певного процесу виникає потреба в стимулюванні до економії витрат.

Отже, в ринкових умовах управління витратами в освітній сфері тісно пов'язане з бюджетуванням, а саме впровадженням ефективної системи планування, контролю й аналізу витрат та фінансових ресурсів. Така система має охоплювати як основні підрозділи закладу (що безпосередньо пов'язані з наданням освітніх послуг), так і допоміжні. Об'єктами бюджетування можуть бути або структурні підрозділи (визначені за *функціональним* призначенням), або елементи витрат закладу (визначені за *процесно-орієнтованими* напрямками його діяльності).

Розглянемо, детальніше, яка ж із систем бюджетування більш ефективна в контексті інноваційного розвитку ВНЗ: функціональна (за структурними підрозділами) або процесно-орієнтована (за елементами витрат).

Аналіз стану планування витрат в інформаційно-бібліотечній сфері ВНЗ дає підстави стверджувати, що на сьогодні воно базується на показниках витрат робочого часу та загального обсягу бібліотечних робіт. При цьому вихідні цифри, які визначають обсяги роботи бібліотеки в запланований період, виражаються як в абсолютних величинах (кількість читачів, обсяг бібліотечного фонду, число відвідин, видач, масових заходів та ін.), так і у відносних (читаність, оборотність, книгозабезпеченість та ін.). Після порівняння обсягу робіт із фондом робочого часу відбувається

рівномірний перерозподіл запланованого обсягу за кожним структурним підрозділом бібліотеки ВНЗ відповідно до його функціонального призначення. Надалі в кожному підрозділі відбувається планування робіт за окремими працівниками згідно з Типовими нормами часу [12], в основу розробки яких покладено дані про основні процеси бібліотечної роботи. Така система планування не позбавлена недоліків, а саме таких:

- відсутність перспективних планів і прогнозів розвитку бібліотеки;
- різноманіття вихідних цифр, які складно прогнозувати;
- дублювання процесів різними структурними підрозділами;
- відсутність поділу праці між працівниками, що виконують роботи

в ручному та автоматизованому режимах.

Упровадження планування бібліотечної роботи шляхом бюджетування на основі процесно-рольової моделі може сприяти забезпеченню цілої низки переваг. По-перше, такий підхід дасть більш уточнені планові обсяги та структуру витрат. По-друге, за рахунок спрощення системи контролю бюджетних коштів з'являється можливість скоротити непродуктивні витрати робочого часу працівників бібліотечного сектора, а також упорядкувати жорсткіший режим економії витрат і фінансових ресурсів усього навчального закладу.

У цьому контексті також треба зазначити, що інтеграція інновацій в бібліотечну сферу суттєво вплинула на її професійно-кваліфікаційний поділ праці, зумовила пошук внутрішніх резервів економії витрат за рахунок зниження трудомісткості робіт. Для упорядкування використання таких резервів насамперед необхідно розробляти плани організаційно-технічних заходів, в яких мали б зазначатися види резервів підвищення продуктивності праці, заходи щодо їх використання, витрати на них, строки проведення, а також відповідальні виконавці.

Нагадаємо, що вихідними даними для формування бюджету прямих витрат праці інформаційно-бібліотечного сектора та визначення розміру планового фонду заробітної плати його персоналу є: план бібліотечних робіт; трудомісткість робіт; чисельність працівників за категоріями, професіями і кваліфікацією; тарифна система; штатний розпис працівників, спеціалістів, службовців; законодавча база України про оплату праці. Отже, при розробці перспективних планів і прогнозів розвитку бібліотеки ВНЗ необхідно здійснювати *передпланові* роботи, тобто проаналізувати темпи підвищення продуктивності праці, виявити резерви економії фонду заробітної плати та розробити заходи щодо поліпшення його використання в розрізі окремих категорій працівників.

Після цього етапу можна розраховувати плановий фонд оплати праці співробітників на поточний період. На нашу думку, вважається доцільним приріст фонду оплати праці ув'язувати не тільки відповідно до обсягу робіт та фонду робочого часу структурних підрозділів бібліотеки, а й з основними якісними показниками, як от зростанням продуктивності праці.

Зазначимо, що основним показником усіх планово-економічних розрахунків є загальна чисельність персоналу ($Ч_3$) [13, с. 11]:

$$Ч_3 = \frac{T_3}{\Phi} \times K_n \quad (1)$$

де T_3 – загальна трудомісткість робіт; Φ – фонд робочого часу одного працівника за рік в годинах; K_n – коефіцієнт, що враховує запланова-

ні невиходи працівників (відпустки, хвороби та ін.), як правило, дорівнює 1,15.

Загальна трудомісткість робіт (T_3) визначає кількість праці, яка витрачається на одиницю виконаних робіт, тобто [13, с. 10]:

$$T_3 = H \times V_3, \quad (2)$$

де H – Типові норми часу на основні процеси бібліотечної роботи (далі – Типові норми) [12]; V_3 – загальний обсяг бібліотечних робіт.

Отже, на показник загальної чисельності персоналу бібліотечного сектора й величини резервів підвищення продуктивності праці впливають два фактори: плановий обсяг бібліотечних робіт (V_3) та норми часу на основні бібліотечні процеси (H), оскільки фонд робочого часу і коефіцієнт, що враховує заплановані невиходи працівників, є відносно постійними величинами.

На сьогодні при функціональній системі бюджетування визначення загальної чисельності персоналу бібліотек ВНЗ та формування їх штатного розкладу (і відповідного фонду оплати праці) проводиться на основі показників середньорічної кількості користувачів і середньорічної кількості книговидач відповідно до Типових штатів бібліотек ВНЗ, які затверджувалися до часів, коли ще не існувало ні сучасних комп'ютерів, ні сучасного ринку праці. Тобто вплив можливої економії робочої сили на підвищення продуктивності праці за вищезазначеними факторами при поточному фінансовому плануванні не визначається.

При процесному підході до бюджетування витрат розрахунок загальної трудомісткості бібліотечних робіт (T_3) включатиме обсяг процесів, що виконуються як в ручному (T_p), так і в автоматизованому режимах (T_a):

$$T_3 = T_p + T_a,$$

або

$$T_3 = H_p \times V_p + H_a \times V_a, \quad (3)$$

де H_p, H_a – Типові норми часу на основні процеси бібліотечної роботи в ручному й автоматизованому режимах [12]; V_p, V_a – обсяги бібліотечних робіт в ручному і автоматизованому режимах.

Але частка робіт, які на сьогодні можливо виконати в автоматизованому режимі (згідно з Типовими нормами), відбувається тільки за нижчезазначеними напрямками діяльності бібліотеки (n_i), а саме [12]:

1. Поповнення бібліотечного фонду, (n_1);
2. Бібліотечна обробка та каталогізування документів, (n_2);
- 4.1. Обслуговування користувачів, ($n_{4.1}$);
- 4.3. Обслуговування віддалених користувачів, ($n_{4.3}$);
- 5.1. Довідково-інформаційна робота, ($n_{5.1}$);
- 5.2. Довідково-інформаційна робота, ($n_{5.2}$).

Отже, обсяг робіт, що можливо виконувати в автоматизованому режимі (V_a), буде дорівнювати:

$$V_a = V_a^1 + V_a^2 + V_a^{4.1} + V_a^{4.3} + V_a^{5.1} + V_a^{5.2}, \quad (4)$$

де $V_a^1, V_a^2, V_a^{4.1}, V_a^{4.3}, V_a^{5.1}, V_a^{5.2}$ – обсяги бібліотечних робіт (процесів), що виконуються в автоматизованому режимі за відповідними напрямками діяльності бібліотеки.

Необхідною умовою для виявлення і використання резервів економії фонду заробітної плати та розробки заходів щодо поліпшення його використання в розрізі окремих категорій працівників є їх кількісна оцінка. Оцінити вплив інновацій на підвищення продуктивності праці за рахунок зниження трудомісткості робіт можна в абсолютних і відносних величинах.

Абсолютні показники продуктивності праці (ΔT) можна розрахувати як різницю між показником трудомісткості робіт, що виконуються в ручному режимі (T_p), та показником трудомісткості аналогічних робіт, виконаних в автоматизованому режимі (T_a):

$$\Delta T = T_p - T_a. \quad (5)$$

Тоді абсолютний показник продуктивності праці (ΔT) можна представити:

$$H_p \times (V_p^1 + V_p^2 + V_p^{4.1} + V_p^{4.3} + V_p^{5.1} + V_p^{5.2}) - H_a \times (V_a^1 + V_a^2 + V_a^{4.1} + V_a^{4.3} + V_a^{5.1} + V_a^{5.2}), \quad (6)$$

де $V_p^1, V_p^2, V_p^{4.1}, V_p^{4.3}, V_p^{5.1}, V_p^{5.2}$ – обсяги бібліотечних робіт (процесів), що виконуються в ручному режимі за аналогічними автоматизованими напрямками діяльності бібліотеки.

Оскільки обсяги бібліотечних робіт аналогічні за порівнянням, то абсолютний показник підвищення продуктивності праці за формулою (5) залежатиме від значення норми часу на основні процеси бібліотечної роботи в ручному (H_p) і автоматизованому режимах (H_a). Тобто на скільки менше робочого часу буде витрачатися на виконання аналогічних робіт за допомогою інноваційних технологій порівняно з ручним, на стільки більшим буде і зростання продуктивності праці бібліотечних співробітників.

При розрахунку перспективних планів і прогнозів розвитку бібліотеки доцільним було б застосування відносного показника продуктивності праці (ΔT), тобто динаміки зростання продуктивності праці від впровадження інноваційних технологій, який визначається у порівнянні показника трудомісткості робіт, виконаних в автоматизованому режимі (T_a) із показником трудомісткості аналогічних робіт, що виконуються в ручному режимі (T_p):

$$\Delta T = \frac{T_a - T_p}{T_p} \times 100\%, \quad (7)$$

або

$$\Delta T = \frac{H_p \times (V_p^1 + V_p^2 + V_p^{4.1} + V_p^{4.3} + V_p^{5.1} + V_p^{5.2}) - H_a \times (V_a^1 + V_a^2 + V_a^{4.1} + V_a^{4.3} + V_a^{5.1} + V_a^{5.2})}{H_p \times (V_p^1 + V_p^2 + V_p^{4.1} + V_p^{4.3} + V_p^{5.1} + V_p^{5.2})} \times 100\%$$

Оскільки обсяги бібліотечних робіт аналогічні за порівнянням, то відносний показник підвищення продуктивності праці за формулою (6) також залежатиме від значення норми часу на основні процеси бібліотечної роботи в ручному (H_p) і автоматизованому режимах (H_a). Тобто

у скільки разів менше робочого часу буде витрачатися на виконання аналогічних робіт за допомогою інноваційних технологій порівняно з ручним, у стільки разів більшим буде зростання продуктивності праці бібліотечних співробітників.

Перевагою методу процесного бюджетування витрат бібліотечного сектора є те, що в трудомісткість програми за нормами часу на основні процеси бібліотечної роботи в ручному й автоматизованому режимах враховуються фактори, які відображають зміну умов у плановому періоді та надають можливість упорядковувати використання резервів підвищення продуктивності праці від інноваційної складової (заходи щодо їх використання, витрати на них, строки проведення, а також відповідальних виконавців). Але резерви підвищення продуктивності праці безмежні, як і науково-технічний прогрес. Тому в кожній конкретній бібліотеці треба використовувати ті можливості, що дають максимальну економію праці за мінімальних витрат.

Таким чином, аналіз ефективності системи бюджетування інформаційно-бібліотечного забезпечення вищих навчальних закладів дозволяє констатувати, що інноваційний розвиток значно впливає на підвищення продуктивності праці бібліотечних співробітників. Упровадження бюджетування на основі процесно-рольової моделі може сприяти забезпеченню перспективного планування і прогнозування інноваційного розвитку інформаційно-бібліотечного сектора ВНЗ, а також дозволить розробляти плани організаційно-технічних заходів, у яких мали б зазначатися види резервів підвищення продуктивності праці за рахунок використання інноваційних технологій та скорочення непродуктивних витрат робочого часу.

Список використаної літератури

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: учебный курс / И.А. Бланк. — 2-е изд., перераб. и доп. — К.: Эльга, Ника-Центр, 2005. — 656 с.
2. Василик О.Д. Теорія фінансів: підручник. Видання 4-ге, доповнене / О.Д. Василик. — К.: НІОС, 2003. — С. 158.
3. Финансы: учебник для вузов / под редакцией Л.А. Дробозиной. — М.: ЮНИТИ, 2002. — С. 516.
4. Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і управління / Г.О. Крамаренко. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 123 с.
5. Миргородська Л.О. Фінансові системи зарубіжних країн: навч. посіб. / Л.О. Миргородська. — К.: ЦНЛ, 2003. — С. 34.
6. Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія / В.М. Опарін. — К.: КНЕУ, 2005. — С. 186.
7. Романенко О.Р. Фінанси. Видання 2-ге, стереотипне / О.Р. Романенко. — К.: ЦНЛ, 2004. — С. 149.
8. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / І.Я. Чугунов. — К.: НІОС, 2003. — С. 19.
9. Боголіб Т.М. Реінжиніринг бізнес-процесів в освітній організації / Т.М. Боголіб // Формування ринкових відносин в Україні. — 2007. — № 9. — С. 27–31.
10. Крамаренко Г.О. Фінансовий менеджмент: підручник / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 520 с.

11. Атамас П.Й. Управлінський облік: 2-ге вид. навч. посібник / П.Й. Атамас. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.

12. Типові норми часу на основні процеси бібліотечної роботи: Затверджено наказом Міністерства культури і туризму України від 29.12.2008 р. № 1631/0/16-08.

13. Галузеві норми часу на інформаційні роботи та послуги в національній системі науково-технічної інформації – К.: УкрІНТЕІ, 2007. – 76 с.

Отримано 2.02.2010.

УДК 339.727.22

Н.Л. Ришкевич, М. Гризлов

РОЗШИРЕННЯ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ЯК ОЗНАКА ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Особливості сучасного етапу розвитку світової фінансової системи призводять до зростання кількості міжнародних фінансових потрясінь різного масштабу та збільшення їх впливу на економіку окремих держав. На момент настання світової фінансової кризи 2008 р. економіка України була на підйомі. Важливе значення в економічному зростанні України мали прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Але в умовах погіршення зовнішнього економічного середовища Україна зазнала одного з найглибших економічних спадів. Для сприяння процесу економічного відновлення разом з відродженням світової економіки Уряд України повинен вживати заходів, спрямованих на відновлення довіри інвесторів, а також відновлення довіри до макроекономічної політики в країні в цілому.

Особенности современного этапа развития мировой финансовой системы приводят к росту числа международных финансовых потрясений разного масштаба и увеличения их влияния на экономику отдельных государств. На момент наступления мирового финансового кризиса 2008 г. экономика Украины была на подъеме. Немаловажное значение в экономическом росте Украины имели прямые иностранные инвестиции (ПИИ). Но в условиях ухудшения внешней экономической среды Украина испытала один из самых глубоких экономических спадов. Для облегчения процесса экономического восстановления вместе с возрождением мировой экономики Правительство Украины должно принимать меры, направленные на восстановление доверия инвесторов, а также восстановление доверия к макроэкономической политике в стране в целом.

The features of the modern stage of development of the world financial system cause a huge amount of international financial shocks of different scale and their level of influence on the economy of the separate governments. When the world financial crisis started in 2008, the economy of Ukraine was on getting up. Foreign direct investments (FDI) played an important role in the economic growth of Ukraine. But in conditions of external economic environment getting worse Ukraine tested one of the deepest cutbacks of economic activity. For an assisting the process of economic renewal together with the revival of world economy, Government of Ukraine must take measures, directed on returning the trust of investors, and recovering trust to the macroeconomic policy in the country at whole.

прямі іноземні інвестиції, фінансова глобалізація, економічна криза, довіра інвесторів

Міжнародна міграція капіталів в останні десятиріччя набула значення провідного фактора в процесі розвитку світової економіки, а іноземне інвестування стає невід'ємною та здебільшого визначною частиною вну-